

Калматов А.Б.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫК
ЖООПКЕРЧИЛИКТИ ИШКЕ АШЫРУУ МЕХАНИЗМИНИН КЭЭ БИР
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖӨНҮНДӨ**

Калматов А.Б.

**О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ МЕХАНИЗМА
РЕАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

A.B. Kalmatov

**ON SOME PECULIARITIES OF THE MECHANISM
THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY
IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК:343.150.65

Бул макалада конституциялык жоопкерчиликтин салт катары кабыл алынган башка юридикалык жоопкерчиликке кирүү процессинин кээ бир теоретикалык көйгөйлөрү анализге алынган.

Бул нерсе көпчүлүк учурларда конституциялык жоопкерчиликтин атайын өзгөчөлүктөрүн мүнөздөгөн юридикалык өзгөчөлүктөр менен түшүндүрүлөт.

Тактап айтканда конституциялык жоопкерчиликтин жыйымдуу мүнөзгө ээ болушу, анын татаал курамы, конституциялык жоопкерчиликтин латенттүү же болбосо аныкталбаган мүнөзү, конституциялык санкциялардын Ата-Мекендик юриспруденцияда теоретикалык жактан аягына чейин изилденбегендиги.

Конституциялык жоопкерчиликтин салт катары кабыл алынган башка юридикалык жоопкерчиликке кирүү процессинин кээ бир теоретикалык көйгөйлөрү, көпчүлүк учурларда конституциялык жоопкерчиликтин атайын өзгөчөлүктөрүн мүнөздөгөн юридикалык өзгөчөлүктөр менен түшүндүрүлөт.

Ал сапаттарга төмөнкүлөрдү таандык кылууга болот;

- конституциялык жоопкерчиликтин жыйымдуу мүнөзгө ээ болушу, анын татаал курамы;
- конституциялык жоопкерчиликтин латенттүү же болбосо аныкталбаган мүнөзү;
- конституциялык санкциялардын өзгөчөлүгүндө.

Бул жогоруда айтылган өзгөчөлүктөрдү бир канча кененирээк талдап көрөлү. Конституциялык жоопкерчиликтин жыйымдуу мүнөзү бирдиктүү институтта салыштырмалуу үч өз алдынча багыттын киришин түшүндүрөт.

Алардын ар бири өзүнчө өзгөчөлүктөргө, өз алдынча мыйзам актылары, өзүн ишке ашыруу механизмине ээ. Конституциялык жоопкерчиликтин элементтери бирдей жалпысы бирдиктүү принциптерге, максаттарга негизделет.

Биринчи багыт – бийлик түзүмдөрүнүн коом алдында эл жападан жалгыз бийликти алып жүрүүчү катары конкреттүү мамлекеттик институттарга жана жеке адамдарга берген ыйгарым укуктарын ишке ашырылышы үчүн жоопкерчилик.

Жогорку Кеңешти таратуу – алар тарабынан бийлик ыйгарым укуктарын тийиштүү аткара албагандыгы үчүн жоопкерчилик атары таанылат. Бул учурда конституциялык жоопкерчилик менен саясий жоопкерчиликти чектөө курч көйгөйдү жаратат.

Экинчи конституциялык жоопкерчиликтин өз алдынча багыты-мамлекеттин адам укуктарын жана эркиндиктерин конкреттүү адам алдында камсыз кылуу жоопкерчилиги.

Эгерде бүтүндөй коом алдында биринчи багыттын чектеринде жеке персоналдык жоопкерчилик аракетте болуп ар бир адам өзү үчүн жооп берсе бул жерде башка абал. Мамлекет өзүнүн өкүлдөрү аркылуу ар кандай мамлекеттик бийликтин, кызмат адамынын жарандардын конституциялык укук жана эркиндиктерин бузгандыгы үчүн күнөөлүү аракети же аракетсиздиги үчүн жооп берет. Негизинен бул жерде жарандык укуктук жоопкерчилик жөнүндө сөз жүрүп жатат, бирок кээ бир учурларда конституциялык жоопкерчилик айкын билинип турат.

Божомол кылса болот бул тыянак илимий көйгөйдү коюу планында ишенимдүү, себеби анын мыйзам актыларында бекемделиши кээ бир нерселерди эске албаганда орун алган эмес.

Бул багыттын чектеринде мамлекеттин жеке инсандын астында же болбосо топтун астында адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоо боюнча эгер алар мамлекеттер аралык органдарга кайрылган учурда эл аралык конституциялык жоопкерчиликтин бар экендигин таануу зарыл, ал конституциялык мыйзам актыларынын тарыхында алгачкы жолу КР Конституциясынын экинчи бөлүмдүн 40-беренесинин 1-чи пунктунда каралган [1].

Үчүнчү багыт – бир топтун же жеке инсандын конституциялык милдеттерин аткарабагандыгы же болбосо өзүнүн конституциялык укуктарынан кыянатчылык менен пайдалангандыгы үчүн жоопкерчилик. Бул учурда жоопкерчилик чарасы болуп конституциялык укук жана эркиндиктерди чектөө, же болбосо ажыратуу саналат. Мисал катары эгер жаран өзүнүн пассивдүү шайлоо укугунан кыянатчылык менен пайдаланса бул укуктан убактылуу

аныкталган мөөнөткө ажыратылышы мүмкүн. Башкача сөз менен айтканда талапкерди депутаттыкка катоодон баш тартуу административдик эмес конституциялык чара катары келип чыгат, себеби бул жерде жарандардын конституциялык укуктарын чектөө жөнүндө сөз жүрүп жатат. Бул жобо административдик жоопкерчиликти конституциялык жоопкерчиликтен чектөө үчүн негиз болуусу зарыл. Акыркы учурда атайын укуктан ажыратуу санкция катары саналып, адамдын конституциялык укук жана эркиндиктерин төмөндөтпөйт.

Мисал катары транспорт каражаттарын башкаруу укугунан, аңчылык укугунан, жогорку жыштыктагы каражаттарды радиоэлектрондук каражаттарды пайдалануу укугунан ажыратуу административдик чараларга таандык, себеби административдик укукбузуу Кодексинин тийиштүү беренелеринде бекилген.

Өз алдынча конституциялык жоопкерчилик багыты катары – кол тийбестикке ээ болгон жактардын жоопкерчилигин бөлүп кароого болот, бирок ал бир канча талаш тартыштуу сунуш. Бул учурда конституциялык жоопкерчилик менен кылмыш жоопкерчилигин чектөө көйгөйү келип чыгат.

Бул учурда ушундай бир абал пайда болот, конституциялык жоопкерчилик өзүнүн көп аспекттүү мүнөзүнө жараша салт катары калыптанган юридикалык жоопкерчиликтин түрлөрүнөн айрымалоо бир канча татаалдыкты жаратат. Бул конституциялык жоопкерчиликти өз алдынча жоопкерчилик катары кароодо бир канча кыйынчылыктарды жаратпайт деп айтууга болбойт.

Конституциялык жоопкерчиликти таанууну татаалдаштыруучу себептердин бири болуп анын аныкталбаган латенттүү мүнөзү саналат.

Кээ бир жашыруун конституциялык укук бузуулар орун алган, алар официалдуу түрдө кылмыш укугунда орун алгандай катталбайт, бул жерде сөз конституциялык деликттердин курамындагы кээ бир аныкталбаган милдеттерди, конституциялык жоопкерчиликтин негиздерин камтуучу жагдайлар жөнүндө болууга тийиш.

«Латенттик» милдеттер конституциялык нормаларды принциптерди тутумдуу талкулоодон кийин гана сыпаттаса болот. Латенттик милдеттер конституциялык мыйзам актыларынын нормаларын формалдуу сактаган учурда да бузулушу мүмкүн.

Бул жерде көрүнүп тургандай бардык бийлик түзүмүндө конституциялык туруктуулук нугунда конституциялык коопсуздукту бекемдөөчү аракетиндеги «латенттүү» милдеттер болуусу зарыл.

Эгерде мамлекеттик жогорку бийлик органдарынын формалдуу түрдө Конституциялык нормаларды сактоо менен аң сезимдүү конституциялык кризистин пайда болушуна күч алуусуна аракет жасашса, ошону менен бирдикте алар жашыруун мүнөздө өздөрүнүн конституциялык милдеттерин бузушат, себеби жогорку түзүмдөр эл алдында туруктуулук үчүн жоопкерчиликти.

Дагы бир башка жагдай болуп бийлик түзүм-

дөрүн бул түрдүү милдеттерин аткарбагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу механизми жокко эсе.

Конституциялык жоопкерчиликти өз алдынча жоопкерчилик катары бөлүп кароонун дагы бир башка себептери болуп анын санкциясынын өзгөчөлүгү саналат. Конституциялык укуктук санкциялар бизге белгилүү болгондой укуктун субъектисинин өзүнүн укук милдеттерин так тийиштүү аткарбагандыгы же болбосо ал укуктан кыянатчылык менен пайдалангандыгы үчүн ага карата мыйзамдык жагымсыз таасир этүү чаралары саналат [2].

Санкциялардын өзгөчөлүгү болуп, алардын конституциялык мыйзам актыларынын чектеринде гана колдонууга жарактуу экендиги. Мисалы, КР Өкмөтүнүн отставкага кетиши, ЖК таратуу кылмыш жаза, жарандык жана башка салт катары калыптанган юридикалык жоопкерчиликтин түрлөрүндө колдонууга мүмкүн эместигинде, бул биздин оюбузча кайсыл бир чараларды конституциялык санкцияларга таандык кылууда талаш тартышты күчөтөт.

Биздин оюбузча ар кандай конституциялык укук бузуу укук бузуучу үчүн жагымсыз натыйжаларды жаратуусу керек.

Алар конституциялык укуктук мамилелердин катышуучуларына алардын жүрүм турумун бекемдөө максатында конституциялык санкция катары таанылуусу зарыл.

Бул көз караштын багытында конституциялык жоопкерчиликти жөнгө салуучу жыйымдуу мыйзам актыларын иштеп чыгуу максатында аракеттеги мыйзам актыларын кайрадан карап чыгуу максатка ылайыктуу. Келечекте конституциялык жоопкерчилик боюнча кодификацияланган мыйзамды иштеп чыгуу суроосун коюга болот, бирок бул нерсеге чейин мыйзам актылары аныкталган баскычтарды өтүүсү зарыл. Аларга;

- ЖК ыйгарым укуктарын мыйзамдык бекилүү этабы;

- КР Президентинин ыйгарым укуктарын мыйзамдык бекилүү этабы;

- КР Өкмөтүнүн ыйгарым укуктарын бекилүү этабы кирет. Бул нерселерди тийиштүү аткарбоо, ага тете өз ыйгарым укуктарынан кыянатчылык менен пайдалануу конституциялык укуктук санкцияны колдонууга алып келет.

Биздин оюбузча жаңы нормаларды иштеп чыгууда аракеттеги мыйзам актыларын кайра карап чыгууда жогорку бийлик түзүмдөрүнөн баштап туура эмес жүрүм турум үчүн конституциялык санкцияларды орнотууга багытталышы максатка ылайыктуу.

Мисал катары КР Конституциялык палатасынын чечимдерин аткаруу курч суроолорду жаратууда. Эки түзүмдөн турган мыйзамды кабыл алуу зарыл.

Биринчиси – КР Конституциялык палатасынын чечимдерин аткарууга катышуучу мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктары.

Экинчиси – мыйзамда каралган ыйгарым укуктарды аткарбоо же жеткиликтүү аткарбагандыгы

үчүн жоопкерчилик чараларына арналышы керек, анын ичинде КР Конституциялык палатасынын чечимдерин аткарбоо да каралышы керек.

Атап айтканда юридикалык жоопкерчиликтин башка түрлөрүнө тартууга мүмкүн эмес жактарга карата айып чарасын сунуштоо мүмкүн, себеби айып чарасы кылмыш укугунун да, административдик укуктун да чараларына кирбейт.

Биздин оюбузча КР Жогорку соту КР Конституциялык палатасы тийиштүү далилдерди келтиргенде КР Президентинин, КР Башкы прокурорунун сунуштамасы менен конституциялык айыпты колдо-

нуу чечимин кабыл алууга ыйгарым укуктуу болот.

Колдонулган маалымат булактары:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Кыргызстан Республикасынын Жогорку Советинин 12 сессиясында 1993 жылы 5 майда кабыл алынган. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы жөнүндөгү» мыйзамына ылайык 27.2010. - Б. Из Академия 2010-ж.

2. Конституционно-правовая ответственность; проблемы России, опыт зарубежных стран. Под ред. С.А. Авакьяна. Изд МГУ.-М., 2001.С-12-15.

Рецензент: д.ю.н., профессор Дуйсенов Э.Э.